

AAC - Komunikacja alternatywna i wspomagająca

Każdy z nas ma potrzebę komunikowania się, wyrażania swoich emocji, odczuć, zadawania pytań, komentowania rzeczywistości. Dla zdecydowanej większości z nas narzędziem komunikacji jest mowa. Są jednak wśród nas osoby, które z różnych powodów mowy jako narzędzia komunikacji użyć nie mogą. Naprzeciw potrzebom tej grupy osób wychodzi **AAC (alternative and augmentative communication), czyli komunikacja alternatywna i wspomagająca**. Są to wszystkie środki i sposoby (mowa, mimika, gesty, postawa ciała, symbole, pismo), którymi osoby niemówiące, ale rozumiejące mowę mogą wyrażać swoje potrzeby, myśli i emocje. Użytkownikiem AAC jest osoba, która wymaga tych środków, aby móc porozumiewać się z innymi. Do użytkowników komunikacji wspomagającej należą osoby z zaburzeniami ruchowymi, upośledzone umysłowo, autystyczne, z zespołem Downa oraz innymi specyficznymi zaburzeniami w rozwoju.

Osoby, które porozumiewają się za pomocą alternatywnej i wspomagającej komunikacji można podzielić na trzy grupy:

1. Grupa ekspresji językowej

Do tej grupy należą osoby, które nie posługują się mową werbalną, ale ją rozumieją. Są to np. dzieci z porażeniem mózgowym, które niewystarczająco kontrolują organy mowy, by artykułowane przez nie dźwięki były rozumiane przez otoczenie. Do tej grupy zaliczamy także osoby upośledzone umysłowo lub z zaburzeniami językowymi, u których widoczna jest duża różnica pomiędzy stopniem rozumienia języka, a możliwością wyrażania swoich uczuć, myśli, potrzeb.

2. Grupa wymagająca wsparcia językowego

Można wyróżnić tu dwie podgrupy:

- grupa rozwojowa, zbliżona do grupy ekspresji językowej, przy czym zaburzenia u tych osób mają łagodniejszy charakter. W tym przypadku komunikacja wspomagająca jest środkiem służącym do rozwoju mowy (rozumienia języka i ekspresji językowej). Nie musi być stałym narzędziem pomocy, ma prowadzić do rozwoju mowy werbalnej
- grupa sytuacyjna, zaliczamy do niej osoby, które porozumiewają się werbalnie, ale słuchacze mają trudności ze zrozumieniem ich artykulacji. Stopień rozumienia mowy tych osób zależy od tego, jak dobrze znane są przez otoczenie.

3. Grupa języka alternatywnego

Do grupy tej należą dzieci i dorośli, u których mowa rozwinięta jest w bardzo małym stopniu lub nie występuje wcale. Są to głównie osoby autystyczne, z upośledzeniem umysłowym. W przypadku tych osób interwencja polega na zapewnieniu warunków, w których mogłyby nauczyć się rozumienia i posługiwania się wybranym środkiem komunikacji bez odwoływania się do języka mówionego. Osoby z tej grupy korzystają z różnych pomocy komunikacyjnych przez całe życie, jest to ich podstawowa forma porozumiewania się z otoczeniem. Ludzie, którzy komunikują się z nimi muszą także używać wspomagających sposobów porozumiewania się, aby były rozumiane przez te osoby.

Pomoc komunikacyjną to każda pomoc służąca ekspresji użytkowników, np.:

- pomoce tradycyjne – tablice, plansze ze słowami, znakami graficznymi lub obrazkami,
- urządzenia o nieskomplikowanej technologii odtwarzające pojedyncze wcześniej nagrane komunikaty (low tech),
- urządzenia wykorzystujące zaawansowaną technologię komputerową, z monitorem i syntetyczną mową (high tech).

Obecnie w Polsce znanych i stosowanych jest wiele systemów służących do porozumiewania się osobom niemówiącym i z poważnymi zaburzeniami mowy. Niezależnie jednak od rodzaju wybranego systemu, używanym symbolom lub gestom powinna zawsze towarzyszyć mowa. Także niemówiącym użytkownikom AAC trzeba zapewnić prawidłowy wzorzec mowy. Efektywne porozumiewanie się tworzą zarówno słowa jak i treści przekazywane pozawerbalnie. Środki językowe i niewerbalne współtworzą komunikat i wzajemnie uzupełniają się.

Wprowadzając i używając AAC należy wykorzystywać wszystkie sposoby porozumiewania się, jakimi dysponuje dziecko, np. jego własne gesty, wypowiedane słowa, sylaby lub głoski, które mają znaczenie komunikacyjne

Podstawowym celem wprowadzenia określonego systemu AAC jest zapewnienie użytkownikowi możliwości porozumiewania się na odpowiednim dla niego poziomie i zgodnie z jego potrzebami, ułatwienie mu interakcji społecznych, pomoc w nawiązywaniu relacji oraz stopniowy rozwój umiejętności językowych. Dla wielu osób z trudnościami w komunikacji wybrany system AAC będzie służył także kształtowaniu umiejętności potrzebnych do czytania i pisania. Wybór określonego systemu jako wiodącego w komunikacji dla danej osoby, nie wyklucza możliwości korzystania z innych systemów, np. łączenie gestów i symboli graficznych, używanie z symbolami PCS symboli strategicznych (przeciwieństwo, mnogość itp.), pochodzących z systemu Bliss. W przypadku osób, które słabo rozumieją mowę, ważne jest, aby mówiąc do nich posługiwać się jednocześnie gestami lub symbolami, które wzmacniają przekazywany komunikat. Używanie przez otoczenie symboli graficznych czy gestów pomaga tym osobom zrozumieć znaczenia słów.

Często zdarza się, że ludzie odczuwają obawę przed wprowadzeniem symboli lub gestów AAC, myślą oni, że zahamuje to rozwój mowy werbalnej. Prawdą jednak jest to, że tradycyjne zajęcia logopedyczne nie zawsze mogą przynieść oczekiwany wynik, a brak możliwości wyrażenia swoich potrzeb powoduje czasem izolację dziecka, występowanie zachowań agresywnych lub autoagresywnych. Bywa niekiedy, że krzyk i płacz są jedynym sposobem zwrócenia na siebie uwagi. Wczesne dzieciństwo i okres przedszkolny to czas intensywnego rozwoju języka oraz poznawania otoczenia poprzez nieustanne zadawanie pytań. Brak odpowiedniej pomocy komunikacyjnej w tym czasie, w ogromnym stopniu zubaża obraz świata tworzony przez dziecko i negatywnie wpływa na jego dalszy rozwój poznaczy. Zapewnienie komunikacji wspomagającej dziecku niemówiącemu lub z trudnościami w porozumiewaniu się, równoległe z ćwiczeniami logopedycznymi, pobudza motywację, ułatwia nawiązywanie kontaktów, zwiększa ich liczbę. Użytkownik AAC ma szansę zmienić się z biernego obserwatora w aktywnego partnera w kontaktach społecznych. Czerpie radość z efektywnego komunikowania z innymi, co zachęca go do podejmowania dalszych prób, a tym samym sprzyja rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych. Wprowadzenie AAC ma również znaczenie dla rozwoju

poznawczego i ogólnego funkcjonowania dziecka. Z badań prowadzonych za granicą i wieloletnich już doświadczeń polskich terapeutów wynika, że nigdy nie zaobserwowano zablokowania mowy czynnej przez używanie komunikacji wspomagającej, przeciwnie, chroniło to dzieci przed frustracją i zniechęceniem oraz wspierało rozwój mówienia.

Komunikacja wspomagająca może być zastosowana w każdym wieku, ale im wcześniej ją wprowadzimy, tym lepiej dla ogólnego funkcjonowania dziecka. Dobór odpowiedniego systemu zależy od prawidłowego określenia możliwości, aktualnych potrzeb oraz indywidualnej drogi rozwoju danej osoby. W przypadku niektórych osób będzie można zrezygnować z komunikacji wspomagającej, kiedy opanują język w takim stopniu, aby móc efektywnie porozumiewać się. Dla wielu użytkowników wybrany system będzie stałym sposobem komunikowania się z otoczeniem.

Obecnie w Polsce mamy do dyspozycji wiele różnych systemów komunikacyjnych, opartych na znakach graficznych, przestrzenno-dotykowych i manualnych.

Niektóre systemy AAC funkcjonujące w Polsce:

- **Piktogramy – Pictogram Ideogram Communication (PIC)**

System zawiera ok. 1300 znaków. Składa się z rysunków przedstawiających białe sylwetki na czarnym tle. W większości rysunki przedstawiają realne przedmioty, miejsca, postacie. Czasowniki są prezentowane za pomocą postaci wykonujących określone czynności.

System zawiera także symbole prostych cech, sytuacji społecznych (świat, zdarzeń), stosunków przestrzennych, pojęć liczbowych. Jest odpowiedni dla dzieci będących na poziomie myślenia konkretno-obrazowego oraz dla osób posługujących się ograniczoną liczbą pojęć abstrakcyjnych. Ze względu na duży kontrast i czytelność system jest przydatny dla osób z zaburzeniami percepcji wzrokowej

- **Picture Communication Symbols (PCS)**

System PCS składa się z kolorowych obrazków symbolizujących wiele pojęć: przedmioty, czynności, cechy, uczucia, stany emocjonalne, stosunki przestrzenne, liczby; łącznie ok. 9000 znaków. Niektóre symbole zostały przygotowane w kilku wariantach, aby użytkownik mógł wybrać odpowiedni dla siebie. Wiele z nich jest przedstawionych w wersjach mniej i bardziej abstrakcyjnej, co pozwala na korzystanie z nich osobom na różnym poziomie rozumienia. Istnieje również baza symboli PCS zawierająca czarne kontury prostych rysunków na białym tle. Można je dowolnie wypełniać kolorami w razie potrzeby.

- **System Blissa**

Symbole Blissa to proste znaki graficzne przedstawiające sedno znaczeniowe słów, zarówno pojęć konkretnych jak abstrakcyjnych. System obejmuje wszystkie części mowy, zależności czasowe i przestrzenne. Jest najbardziej zaawansowanym, najbogatszym w reguły, wspomagającym sposobem porozumiewania się. Podstawowy słownik zawiera ok. 3000 symboli, które reprezentują ok. 6000 słów. Wszystkie symbole są skomponowane w oparciu o zamkniętą liczbę prostych form graficznych: kół, linii, łuków, krzywych, kropek. Formy elementarne o określonych znaczeniach można nakładać na siebie i łączyć liniowo otrzymując nowe znaczenia zgodne z logicznymi zależnościami. System pozwala na wskazywanie pojedynczych symboli, lub budowanie wypowiedzi zgodnie ze składnią ojczystego języka. Partner rozmowy nie musi znać symboli. Nad każdym symbolem można odczytać jego znaczenie. Przy pomocy symboli można budować zdania lub wskazywać pojedyncze znaki. Zbyt skomplikowany charakter symboli sprawia, że system ten nie jest dostępny dla wszystkich

użytkowników komunikacji wspomagającej (dzieci małe i osoby upośledzone umysłowo).

- **Pismo**

Wielu użytkowników AAC do porozumiewania się używa liter. Dla osób, które nauczyły się czytać jest to najlepszy sposób komunikowania się. Żaden inny system nie daje takich możliwości jak posługiwanie się literami, za pomocą których użytkownik może przekazać wszystko, co chce. Literowanie całych słów lub zdań zajmuje dużo czasu, dlatego pomoce do porozumiewania się dla tych osób często zawierają gotowe zwroty, wyrazy, sylaby, co przyspiesza przekaz komunikatu.

- **Makaton**

W systemie tym występują dwa rodzaje znaków:

- znaki manualne (gesty)
- znaki graficzne (symbole)

Symbole są szczególnie przydatne osobom, które z powodu obniżonej sprawności motorycznej nie są w stanie wykonywać znaków manualnych. Symbole są proste i łatwe do zapamiętania. Są to rysunki liniowe, ilustrujące znaczenie określonych pojęć. Zostały tak zaprojektowane, aby można było narysować je ręcznie. Na Program Językowy Makaton składają się dwie części:

- słownictwo podstawowe (ok. 450 pojęć)
- słownictwo dodatkowe (ok. 7000 pojęć)

Słownictwo podstawowe obejmuje pojęcia dnia codziennego, zaś słownictwo dodatkowe zawiera pojęcia, które są rozszerzeniem i uzupełnieniem słownictwa podstawowego. Każde pojęcie (ze słownictwa podstawowego lub dodatkowego) wspierane jest odpowiednim znakiem manualnym i znakiem graficznym, tak więc liczba gestów i symboli odpowiada ilości pojęć. Gesty i symbole mogą być stosowane łącznie lub rozdzielnie, mogą także być łączone z innymi systemami AAC. Jednoczesne wykorzystywanie znaków manualnych i graficznych ułatwia rozumienie i komunikowanie się z otoczeniem. Makaton jest jednym z niewielu systemów porozumiewania się, który jest podzielony na etapy rozwojowe. Ułatwia to (szczególnie osobom, które dopiero zaczynają pracować z dziećmi) kierowanie procesem nabywania przez dziecko podstawowego zasobu słownictwa na poszczególnych etapach rozwoju. Słownik Makaton stanowi kompletny program językowy, dlatego też zaleca się nauczanie ustrukturyzowane. Zasób słownictwa został tak dobrany, aby w miarę opanowania kolejnych pojęć można było wykorzystywać poszczególne znaki do tworzenia zwrotów i zdań. www.makaton.pl

W naszym Przedszkolu w zależności od potrzeb wykorzystywane są symbole Makaton lub piktogramy.

Wprowadzenie dziecka określonego systemu komunikacji nie gwarantuje jeszcze efektywnego porozumiewania się z otoczeniem. Konieczne jest rozwijanie umiejętności nawiązywania kontaktów, budowania relacji i podtrzymywania rozmowy. Na początkowym etapie często celowo aranżuje się sytuacje, które sprzyjają wejściu w relacje z innymi osobami tak, aby dziecko mogło doznać satysfakcji z rozmowy. Poczucie sukcesu wzmacnia je i motywuje do podejmowania dalszych prób komunikowania się. Stopniowo wzbogacamy słownik dziecka o nowe pojęcia, rozwijamy jego umiejętności językowe i komunikacyjne, np. jak poradzić sobie w sytuacjach, kiedy nie ma potrzebnego mu w danej chwili symbolu.

Dla zainteresowanych osób cennym źródłem informacji o wszelkich nowościach z dziedziny AAC w Polsce Stowarzyszenie „Mówić bez Słów”. Upowszechnia ono wiedzę dotyczącą komunikacji wspomagającej poprzez organizowanie i prowadzenie na terenie całego kraju warsztatów i konferencji, tłumaczenie specjalistycznej literatury, wydawanie publikacji, dystrybucję materiałów i sprzętów do porozumiewania się. Działalność informacyjna stowarzyszenia odbywa się również za pośrednictwem strony internetowej <http://www.aac.org.pl/> , forum dla czytelników oraz wydawanego biuletynu.

Na podstawie:

1. Marzena Kret, Anna Słobodzian – Rozumieją nas – warsztaty dla nauczycieli z zakresu komunikacji z dziećmi ze sprzężoną niepełnosprawnością, Warszawa 2010
2. Stephen Von Tetzchner, Harald Martinsen; Wprowadzenie do wspomagających i alternatywnych sposobów porozumiewania się, Stowarzyszenie „Mówić bez słów”, Warszawa 2002